

da (Şubat 1426) önce II. Murad'a sunulmuştur. Şair bir yıl sonra mesnevisinin baş tarafında ve sonunda II. Murad'la ilgili olan kısımları değiştirerek bu defa eseri Rebülâhîr 830'da (Şubat 1427) Karamanoğlu İbrâhim Bey'e (1423-1464), ardından da yine aynı şekilde Zilhicce 838'de (Temmuz 1435) Candaroğlu İsfendiyar Bey'e (1385-1439) takdim eder. Böylece müellif, zaman içinde gittiği her beylikte eserini oranın hükümdarı namına kaleme alınmış gibi göstermek istemiştir.

"Mef'ûlû fâilâtû mefâilû fâilûn" vezninde olan yedi beyitlik gazel şeklinde bir na't hariç *Ferahnâme* "fâilâtûn fâilâtûn fâilûn" kalıbıyla yazılmıştır. Müellif mesnevisinin 6000 beyit olduğunu bildirmekle beraber sonradan eklediği bölümler, methiye ve na'tlarla birlikte beyit sayısı 6091 beyti bulmaktadır.

Eser, her işe besmele ile başlamayı öğütleyen üç beyitlik bir girişle başlar. Daha sonra sözün mahiyetine dair bir parçanın ardından kırk üç beyitlik bir tevhid, müellifin adıyla mahlasının zikredildiği na't ve yetmiş bir beyitlik münâcâttan sonra II. Murad methiyesine geçilir. Şair doğum yerini, eserin yazılış sebebiyle adını, mahiyetini, beyit sayısını belirttiikten sonra Çandarlı İbrâhim Paşa, Çandarlı Halil Paşa, Mehmed Ağa ve Beylerbeyi Hamza Bey hakkında övgülerde bulunur. Kısa bir na't ve girişin ardından eserin aslını teşkil eden hadislerin tercüme ve açıklaması ile hikâyelerin anlatımına geçilir. Mesnevi tekrar sultana övgü ile bitiş tarihi, yeniden eser adının verildiği ve duaların yer aldığı kırk yedi beyitlik bir hâtime ile sona erer.

Ferahnâme'deki hadis ve hikâyeler Darîr'in *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye* adlı eserindekilerle tamamiyle aynıdır. Darîr'in eseri, Fazlullah b. Nâsirü'l-Gavri el-İmâdî'nin *Tuḥfetü'l-Mekkiyye ve aḥbârü'n-nebeviyye* adlı eserinden yapılmış seçmelerden meydana gelmiştir. Eğer böyle bir seçmeden ibaret başka bir ortak Arapça kaynak yoksa Hatiboğlu Darîr'in eserini küçük değişikliklerle nazma çekmiştir denebilir. Darîr'in kelime ve cümlelerinden bazılarının *Ferahnâme*'de tekrar edilmesi de Hatiboğlu'nun bu eserden istifade ettiğini gösterir. Müellif eserini tercüme olarak nitelendiriyorsa da o devrin diğer eserlerinde görüldüğü gibi daha ziyade serbest tercüme yolunu seçmiş ve yaptığı ilâvelerle kitap yarı yarıya telif niteliği kazanmıştır.

Hadisler genellikle *Kütüb-i Sitte*'den alınmıştır. Kısa ve mahiyetlerine uygun birer girişle râvilerinin zikredilmesinden sonra hadisler serbest bir şekilde çevrilip izah edilir. Ardından her defasında konuyu açıklayıcı bir hikâye anlatılır. Hikâyeler Kur'an'dan, İslâm büyüklerinin hayatlarından, tarihî olaylardan, bazan da gerçek hayattan alınmıştır. Hikâyelerden sonra öğütlere yer verilir. Bazı bölümlerde birden fazla hadis bulunduğu gibi bazılarında da hikâye yerine sadece öğütler yer alır. *Ferahnâme* bu yönleriyle de Darîr'in eserine benzerlik gösterir, ancak öğütler Darîr'inkine nisbetle çok daha uzundur.

Hatiboğlu, daha önce tercüme suretiyle kaleme aldığı *Bahrü'l-hakâyık* ve *Letâiyf-nâme*'de olduğu gibi *Ferahnâme*'de de öğretici bir gaye gütmüş, sanat endişesi taşımamıştır. Eserin Eski Anadolu Türkçesi devresinin özelliklerini yansıtan dili sade, külfetsiz ve oldukça pürüzsüzdür. *Ferahnâme* müellifin diğer eserlerine göre biraz daha gelişmiş bir nazım tekniğine sahiptir. Ayrıca dil ve edebiyat tarihi açısından olduğu kadar Anadolu'nun din ve kültür tarihi bakımından da önemli bir eserdir.

Ferahnâme'nin II. Murad'a sunulan şeklienden Ramazan b. Muhammed eliyle istinsah edilen 928 (1521-22) tarihli bilinen en eski nüshası Macaristan'dadır (Budapeşte Macar İlimler Akademisi Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 24). Derviş Kurd tarafından 990'da (1582) istinsah edilen bir başka nüsha da Kayseri'de bulunmaktadır (Râşid Efendi Ktp., nr. 1074/125). Hacı Muhammed b. Bahtiyâr'ın istinsah ettiği bir yazma ise Afyon'da olup (İl Halk Ktp., Gedik Ahmed Paşa, nr. 17907) bu nüshanın mikrofilmi Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Mikrofilm Arşivi, nr. 1498). Eserin Karamanoğlu İbrâhim Bey'e sunulan nüshadan 1036'da (1627) istinsah edilen farklı bir nüshası ile (Koyunoğlu Müze ve Ktp., nr. 13282) 838'de (1434-35) İsfendiyar Bey'e sunulan nüshadan yapılmış 960 (1553) tarihli bir istinsahı da (Koyunoğlu Müze ve Ktp., nr. 13290) mevcuttur. Ayrıca Türk Tarih Kurumu'nda bir nüshası daha vardır (TTK Ktp., nr. 430). İsmail Hikmet Ertaylan, eserin Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi hafız-ı kütübü Bekir Efendi tarafından aslı kaybolan bir nüshadan istinsah edilen bir yazmasının kendi şahsî kitapları arasında bulunduğunu haber vermektedir (Hatiboğlu, *Bahrü'l-hakâyık*, nâşirin girişi, s. 12).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatiboğlu, *Ferahnâme*, Râşid Efendi Ktp., nr. 1074/125; a.mlf., *Bahrü'l-hakâyık* (nşr. İsmail Hikmet Ertaylan), İstanbul 1960, nâşirin girişi, s. 1-23; Hacı Bektâş-ı Velî, *Maḳâlât* (nşr. Esad Coşan), Ankara, ts. (Seha Neşriyat), nâşirin girişi, s. L-LI; V. D. Smirnov, *Mecmûa-i Mün-tehabât-ı Âsâr-ı Osmâniyâ*, St. Petersburg 1903, s. XXII-XXIII, 433-437; Köprülü, *Araştırmalar*, s. 192-203; a.mlf., "Les Origines du Bektachisme", *Actes du Congrès International d'Histoire des Religions*, Paris 1925, II, 391-411 (Türkçe trc. "Bektâşiliğin Menşeleri: Küçük Asya'da İslâm Bâtınlılığının Tekâmül-i Târihiyyesi Hakkında Bir Tecrübe", *TY*, II [1341], s. 121-140); a.mlf., "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış", *Türk Edebiyatı Tarihi* (nşr. Orhan Köprülü), İstanbul 1984, s. 357, 360; a.mlf., "İbn Hatib: *Ferahnâme*", *TM*, II (1928), s. 489-496; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 530; Esad Coşan, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri* (doktora tezi, 1965), AÜ İlahiyat Fakültesi; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 275-276; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri Mesnevileri* (doçentlik tezi, 1976), Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, s. 208-230; *Büyük Türk Klasikleri*, II, 137; Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995, s. 220-225; J. Németh, "Das Ferah-nâmeh des Ibn Ḥatīb", *MO*, XIII (1919), s. 145-184; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "İzzet Koyunoğlu Kütüphanesinde Bulunan Türkçe Yazmalar Üzerinde Çalışmalar I", *TM*, XVI (1971), s. 148-162; Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatı (Eski)", *TA*, XXXII, 107; "Hatiboğlu", *TDEA*, IV, 158-159.

MUSTAFA ERKAN

FERÂİD

(الفرائد)

Cümle içinde yerine başkası konulamayacak derecede güzel ve eşsiz kelimeler anlamında belâgat terimi.

"Tek, yalnız, eşsiz olmak" anlamında ki *ferd* kökünden türeyen *ferîd* veya *ferîdenin* çoğulu olup "çok kıymetli cevherler; inci gerdanlıkta inci tanelerinin arasına dizilmiş altın, zebercet, yakut ve büyük taneli inciler; gerdanlığın ortasındaki en değerli ve en büyük mücevher" anlamlarına gelir. Bu mânalarla ilgili olarak insanlar arasında ilim, ahlâk vb. vasıflarla temayüz etmiş kimseler için tabakat ve biyografi eserlerinde "ferîdü dehrihî, ferîdü asrihî" (devrinin yegânesi, çağının eşsiz adamı) gibi övgü ifadelerine sıkça rastlanır. Belâgat-ta ferâid, "şiir veya nesirde güzel, emsalsiz ve yeri doldurulamaz kelimeler" demektir. Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve Arap şiirinde bunun pek çok örneği vardır.

Ferâid, bedîi sanatlarla dair eser vermiş olan İbn Ebû'l-İsba' el-Mısıri'nin (ö.

654/1256) bulduğu edebî sanatlardan biridir (*Bedî'ü'l-Kur'ân*, s. 287; *Tahrîrû't-tahbîr*, s. 576). Kendisinden önce yaşayan Ebû Hilâl el-Askerî, İbn Sinân el-Hafâcî ve Ziyâeddin İbnü'l-Esîr gibi belâgatçılar kelimenin fesahati bahsinde bunun şartlarından söz etmişlerse de bu konuda belli bir terim kullanmamışlardır. Esasen ferâid, belâgattan ziyade hem sözün hem de kelimelerin lafız ve mâna güzelliği demek olan fesahatla ilgili bir terimdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, "dağ" anlamına gelen **cibâl**, **tavd**, **a'lâm** kelimeleri şu âyetlerdeki kullanılışları ile birer ferâid örneği teşkil eder: "وهي تجري بهم في موج كالجبال" (Nûh'un gemisi onları dağlar gibi dalgalar içinde götürürken ... [Hûd 11/42]); "فكان كل فرق كالطود العظيم" (Deniz yarıldı ve her parçası bir ulu dağ gibi oldu [Şuarâ 26/63]); "وله الجوار المنشآت في البحر كالأعلام" (Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler O'nundur [er-Rahmân 55/24]). Teşbih unsuru olarak geçen bu üç kelime-den cibâl ile tavd azamet tasvirinde kullanılmasına rağmen dalgaların teşbihinde cibâlin, dalgalardan daha büyük deniz yarımı için tavdın seçilmesi; denizlerde süzülerek giden gemilerin teşbihinde ise azamet ve güzelliği tasvirî sözkonusu olduğundan hem yüce dağ, hem de bir milletin bağımsızlığını ifade etmek üzere "göklerde dalgalandıran bayrak" anlamına gelen a'lâmın tercih edilmesi ilâhî kelâma has eşsiz nüanslardır. "فمن زحزح عن النار وأدخل الجنة فقد فاز" (Kim ateşten çekilip çıkarılmış ve cennete konulmuşsa kurtuluşa ermiştir [Âl-i İmrân 3/185]) âyetindeki "zuhziha" kelimesi, anlamıyla olduğu kadar söylenişyle de ateşe düşen bir kimseyi güçlükle kurtarma ameliyesini duyurması bakımından yeri doldurulamaz bir konumdadır. Yine "ريح صرصر عاتية" (Hırçın ve azgın rüzgâr... [el-Hâkka 69/6]) âyetinde rüzgârın sıfatı olarak kullanılan "sarsar", rüzgârın şiddetini lafızla da hissettirmesi bakımından kelime dizisi içinde en uygun kelimedir. Aynı şekilde "hâine" (hainlik, hıyanet) kelimesi herkesçe bilinip kullanılmasına rağmen şu âyette "a'yûn" ile oluşturduğu tamlamada canlı bir anlam kazanmıştır: "يعلم خاتمة الآعين وما تخفى" (Allah gözlerin hain bakışlarını ve gönüllerin gizlediğini bilir [Gâfir 40/19]). Aslında soyut bir kavram olan hıyanet bu tamlamada sanki gözlerle yansımış, gözlerden ve bakışlardan okunan somut bir nitelik kazanmıştır.

Aşağıdaki âyetlerde geçen "hashasa" (ortaya çıktı), "füzzi'a" (korku ve ürperti giderildi), "er-refeşü" (cinsel ilişkiye dair

sözler söylemek [cinsel ilişkiden kinaye]), "ehüşşü bihâ" (onunla ağaçların yapraklarını silkerim) kelimeleri, hem söyleniş güzelliği hem de cümle içerisindeki mükemmel konumları sebebiyle diğer kelimeler arasında birer inci mesabesinde-dir: "الآن ححص الحق" (Şimdi gerçek ortaya çıktı [Yûsuf 12/51]); "حتى إذا فزع عن" (Onların gönüllerinden korku giderilince... [Sebe' 34/23]); "أحل لكم ليلة الصيام" (Oruç gecesini kadınlarınızla birleşmeniz size helâl kılındı [el-Bakara 2/187]); "هي عصا أتوكا عليها وأهش بها على غنمي" (O asâmdır; ona dayanırım; davranışlarımı onunla yaprak silkerim [Tâhâ 20/18]). Eşsiz bir lafız-mâna bütünlüğü sergileyen bu kelimelerden "ehüşşü" silkelenen dal ve yaprakların hisirtisini, "füzzi'a" da uzaklaşan korkunun vızılmasını hissettirir gibidir. Şu iki âyeti oluşturan kelimelerin hepsi söyleniş güzelliği ve yerlerindeki mükemmel uyumla birer ferâidedir: "فلما استيسوا منه خلصوا نجيا" (Yûsuf'un kardeşleri onu [Bünyâmin'i] kurtarmaktan ümit kesince meseleyi aralarında görüşmek üzere bir tarafa çekildiler [Yûsuf 12/80]); "فلما نزل بساحتهم فساء صباح المنذرين" (Azap yurtlarına inerince uyarılan, fakat yola gelmeyenlerin sabah baskını ne kötü oldu [es-Saffât 37/177]).

Hz. Peygamber'in, "İstezkirü'l-Kur'ân fe-innehü eşeddü tefassiyen min şudûri'r-ricâli mine'n-ne'ami" (Kur'ân'ı çok müzakere edin. Çünkü o insanların hafızalarından, bağını koparıp kaçan davadan daha çabuk kurtulup kaybolur [Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 23]) hadisindeki "tefassiyen" ile Hz. Âişe'nin, "İzâ zükire's-sâlihüne fe-hayye helen bi-Ömer" (Sâlihler zikredilince hemen Ömer'e gel [Müsned, VI, 148]) sözündeki "fe-hayye helen" kelimeleri ferâidle ilgili çarpıcı örneklerdir.

Arap şiirinde de ferâidin örneklerini bol miktarda bulmak mümkündür. Ebû Nüvâs'ın, "Ve keenne Sü'dâ iz tüveddi'una / Ve kaç işra'ebbe'd-dem'u en-yekifâ" (Sü'dâ bize veda ederken sanki göz yaşları boşalmak üzereydi) beytindeki (Dîvân, s. 360) "işraebbe" (bakmak için boyun uzattı) hem telaffuzu hem de anlamıyla, dökmeye hazır dolu dolu göz yaşlarını çok güzel bir şekilde tasvir etmektedir. Ebû Temmâm'ın, "Ve kîdmen küntü ma'sûle'l-emân / Ve me'düme'l-ķavâfi bi's-sedâdi" (Eskiden benim düşlerim gerçeklik balına, şiirlerim de doğruluk katığına bandırılmıştı) beytindeki (Dîvân, s. 41) "ma'sûl" (bala bandırılmış) ve "me'düm" (katığa bulanmış) kelimeleri ifadeye kazandırdıkları derinlikle mükemmel bir konuma sahip-

tirler. Safiyyüddin el-Hillî'nin, "Ve men lehü hâvere'l-ciz'u'l-yebisü / Ve men bi-keffihî evrakat 'acrâ'ü min selemî" (Kuru hurma kütüğünün kendisiyle konuştuğu, budaklı palamut dalının avucunda yaprak verdiği) beytindeki (Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye, s. 245) "acrâü" (budaklı, kuru dal / sopa) kelimesi de yerine tam oturmuştur.

Ferâid kelimesi ayrıca terim anlamıyla ilgisi bulunmadan çeşitli ilimlere dair yüzden fazla esere isim olmuştur (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1242-1243; *İzâhu'l-mek-nûn*, II, 181-184; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, XVII, 131-144).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "frd, fşy, hyy", md.leri; Te-hânevî, *Keşşâf*, II, 1107; *Tâcü'l-'arûs*, "frd" md.; *Kâmûs Tercümesi*, "frd" md.; Lane, *Lexion*, "frd" md.; *Müsned*, VI, 148; Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 23; Ebû Nüvâs, *Dîvân*, Beyrut 1407/1987, s. 360; Ebû Temmâm, *Dîvân*, İstanbul 1294, s. 41; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-tahbîr fî 'ilmi'l-bedî'* (nşr. Hıfînî M. Şeref), Kahire 1383, s. 576-578; a.mlf., *Bedî'ü'l-Kur'ân* (nşr. Hıfînî M. Şeref), Kahire, ts., s. 287-288; Safiyyüddin el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-bedî'iyye* (nşr. Nesîb Neşşâvî), Dimaşk 1403/1983, s. 245-246; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1307, s. 372; Süyûtî, *el-İtkân* (Beyrut), II, 201; a.mlf., *Mu'terekü'l-akrân fî i'câzi'l-Kur'ân* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1973, I, 407-408; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1242-1243; *İzâhu'l-mek-nûn*, II, 181-184; Âişe el-Bâniyye, *el-Fethu'l-mübîn* (İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb* içinde), Kahire 1307, s. 451-453; Mecdî Vehbe — Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalahâtü'l-'Arabîyye fî'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 151; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâğâtü'l-'Arabîyye*, Riyad 1402/1982, II, 631-632; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşântî's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, XVII, 131-144; Cebbûr Abdünnûr, *el-Mu'cemü'l-edebî*, Beyrut 1984, s. 189-190; Mişâl Âsî — Emîl Bedî Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fî'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1987, II, 921; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalahâtü'l-belâğîyye*, Bağdad 1407/1987, III, 103-104.

TEVFİK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

FERÂİDÜ'L-İ-FEVÂİD

(فوائد الفوائد)

Osmanlı âlimlerinden Kadızâde

Ahmed Şemseddin'in

(ö. 988/1580)

iman esaslarına dair eseri.

Tam adı *Ferâidü'l-fevâid fî beyâni'l-akâid* olup âmentü şerhi' türünde Türkçe bir akaid kitabıdır. Eserin belirgin özelliği konuların ayrıntılı biçimde ve sade bir üslûpla işlenmesidir.

Eser bir mukaddime ile altı bölümden oluşmaktadır. İnsanın yaratılışı, dinlerin peygamberler vasıtasıyla tebliğ edilmesi, İslâm dini ve akaidinin başlıca özellikleri hakkında bilgi ihtiva eden kısa